

Összefoglalás

A kézdivásárhelyi múzeum néprajzosaként, muzeológusaként napi kapcsolatban állok a városban egykor fontos szerepet betöltő céhes mesterségek ránk maradt írott és tárgyi anyagával. Incze László (1928–2007) szerteágazó helytörténeti kutatásai révén ma már sokat tudunk a városról és az egykor benne működő céhes életről. Mivel a közismert muzeológus, kutatásai során, tudatosan csak a kézdivásárhelyi céhes kézműves társadalom vizsgálatára összpontosított, feltáratlan maradt a város 19. századi polgári átalakulása, valamint annak a helyi társadalomra, kultúrára és életmódra gyakorolt hatása.

Kutatásaim során arra törekedtem, hogy feltárjam Kézdivásárhely urbanizációjának, várossá válásának alapvető tényezőit, jellegzetességeit, annak társadalmi, kulturális vetületeit és hatásait. Kötetem első részében egyházi anyakönyvek, népesség-összeírások, hivatalos népszámlálások adatainak segítségével rendre feltártam és bemutattam, hogyan alakult Kézdiszék vásáros központjának demográfiai, társadalmi, felekezeti és etnikai szerkezete a 18. század közepétől kezdődően egészen a második világháború végéig.

A különböző történeti, demográfiai elemzések azt jelzik, hogy Kézdivásárhelyen a 18. század elején körülbelül 1500 személy élhetett. A népesség felét akkor elsősorban kézművesek és kereskedők alkották, míg egyharmada folyamatosan agrártevékenységet folytatott. Ennek ellenére e kétarcú (kézműves és agrár jellegű) mezőváros a fény századában is végig megőrizte középvárosi rangját.

A református többségű városka életében gyökeres fordulatot eredményezett a vidék erőszakos militarizálása 1764-ben, valamint a székely katonanevelde alapítása 1823-ban. Mivel a nagyszámú katona sok kézműves szolgáltatását és portékáját igényelte, csakhamar fellendült a város gazdasági élete, s még újabb céhek is alakultak. Habár az itt tanuló céhes legények korábban is vándoroltak nagyobb, fejlettebb, nyugati kézműves központok felé, és folyamatosan érkeztek ide más városokból és vidékekről is mesteremberek és kereskedők, a katonai intézmények kiépítése, viszonylag rövid időn belül, nagyszámú idegen betelepődését eredményezte. A befelé irányuló migráció tehát folyamatosan módosította és átalakította Kézdivásárhely társadalmi, felekezeti és etnikai szerkezetét is.

Kézdivásárhely összlakossága 1850-ben már 3559 főből állt, tehát százötven év alatt a helyben élők száma gyakorlatilag megduplázódott. Az 1724-től vezetett római katolikus és az 1734-től fennmaradt református anyakönyvek adatai azt mutatják, hogy ebbe a városba folyamatosan érkeztek német, örmény, szerb, szlovák, román, cigány és zsidó családok, személyek. A keresztelési anyakönyvek nominatív feldolgozásával pedig azt tudtam bemutatni, hogy az egyház által vezetett anyakönyvekben előforduló 301 csa-

lárnév közül 230 csak a 18. században bukkant fel első ízben, míg 71 már korábban is előfordult.

A nominatív elemzések segítségével pedig azt is dokumentáltam, hogy a folyamatos betelepedés ellenére, a mezőváros lakossága elsősorban a régi, helyben élő kézműves családok természetes szaporulata révén gyarapodott. A levéltári források adatai pedig azt erősítették meg, hogy a város már a 17–18. században is nyitott volt az idegenek előtt. Tehát folyamatosan sok idegen, elsősorban a katonai intézmények révén, tartózkodott ideiglenesen vagy tartósan a településben. Továbbá kiemelem, hogy az innen kitelepedettek, vagy járványok idején elpusztult személyek helyét mindig az újonnan betelepedők pótolták.

A hivatalos népszámlálások és egyházi anyakönyvek adatai azt jelzik, hogy az 1881–1891 között keletkezett 500 fős fogyást, amit elsősorban a vámháborút követő, Románia felé tartó elvándorlás okozott, később éppen a befelé tartó migrációval pótolták. Habár a város népességének fejlődése megtorpant az első világháború és az impériumváltás hatására, közvetlenül a második bécsi döntés után, 1941-ben már 6615 személy élt Kézdivásárhelyen, tehát 1850–1941 között fokozatosan újra meg tudta duplázni összlakosságának számát. Ha ezt a demográfiai gyarapodást összevetjük más erdélyi, magyarországi vagy nyugat-európai városokéval, azt láthatjuk, hogy Kézdivásárhely fejlődése a vizsgált időszakban megtorpant, látványosabb urbanizációja elmaradt, s az itt élők pedig bezárkóztak korábbi hagyományaikba.

Habár a központi hatalom a dualista korszakban sem fordított jelentősebb figyelmet vagy erőforrásokat a mezőváros és a vele szomszédos térségek felzárkóztatására, a Kézdivásárhelyen élő polgárok folyamatosan új életmintákat és intézményeket hozítottak meg. Ezt a folyamatot az is elősegítette, hogy a városba frissen betelepített személyek, családok rendszerint új urbánus jellegű kulturális elemekkel, társadalmi mintákkal és életvezetési stratégiákkal érkeztek.

Kutatásaim kezdetén azt feltételeztem, hogy a mezővárosban folyamatosan élő céhes kézműves családok kezdeményező szerepet játszottak a polgári egyletek létrehozásában és fenntartásában. Az öntevékeny egyletekben meghatározó szerepet vállaló személyek jegyzéke azonban azt bizonyította, hogy nem a huzamosan helyben élők, hanem éppen az újonnan betelepültek játszottak meghatározó szerepet a polgári gondolkodás, érték- és intézményrendszer meghonosításában. Kihangsúlyozom, hogy a Kézdivásárhelyen alapított egyesületek jelentős mértékben hozzájárultak nemcsak a város, hanem a vidék polgárosodásának kibontakozásához, valamint a polgári életminták elterjedéséhez is.

Az a hipotézisem, hogy az urbanizálódást kísérő polgárosodás jelentős mértékű hatást gyakorolt a város térhasználatára és épített környezetére, kutatásaim során beigazolódott. Az 1764-es militarizálást követő évtizedekben a város nyugati és déli felében olyan téglából épített, cseréppel fődött épületeket emeltek, melyek hosszú időn át kövendő mintát nyújtottak a mezőváros tehetősebb polgárságának is. A piactér déli részén előbb a reformátusok, majd annak északi, kantai felében a római katolikusok építettek impozáns egyházi központot. A város központi részét elpusztító 1834-es tűzvész után, majd a 19. század utolsó évtizedeiben a gazdagabb családok és a különböző művelődési, egyházi, szociális, gazdasági egyesületek, közintézmények emeltek látványos épületeket a piactéren. Tehát a mezőváros központi piactere voltaképp olyan felértékelt helyszínné

vált, ahol a sikeresebb vállalkozók és a különböző közintézmények impozáns szecessziós épületeikkel is reprezentálták elért eredményeiket. Kutatásaim során arról győződtem meg, hogy a dualista korszakban Kézdivásárhelyen is elkezdődött a magán- és a publikus terek fokozatos szétválása, azonban ez a folyamat csak jóval később, a második világháborút követő erőszakos modernizáció idején finalizálódott. Habár a helyi jellegzetes udvarterek még sokáig lehetőséget nyújtottak arra is, hogy az egyes családok bepillantassanak szomszédjaik privát életterébe, a vizsgált időszakban kis lépésekben megkezdődött a nyilvános és a privát tér fokozatos elkülönülése is.

Különböző térképek, ábrázolások, leírások segítségével azt dokumentáltam, hogy a 19. század második felében gyökeresen elmozdult a város korábbi adminisztratív, kulturális súlypontja a piactér déli részéről annak északi felébe, mely szomszédos volt a katolikus többségű Kantával. Ez a változás visszatükrözte a település felekezeti szerkezetében bekövetkezett nagyobb változásokat is. A Kézdivásárhelyre újonnan érkezett családok jelentős része legtöbbször római katolikus volt, gyarapodásukat pedig elősegítette nagyobb természetes szaporulatuk is. A 16. századtól református jellegű kisvárosban a vizsgált korszak végére már a római katolikusok kerültek többségbe.

Miközben a helyben élő lakosság fokozatosan átépítette a város főterét, az új funkciójú egyházi, művelődési, gazdasági, társadalmi és szabadidős objektumok gyökeresen megváltoztatták nemcsak a térszerkezetét, hanem annak használatát is. Kutatásaim végül is igazolták előzetes feltevésem: az urbanizáció során olyan új objektumok épültek, olyan referenciapontok alakultak a településben, melyek pontosan visszatükrözték a város társadalmi szerkezetében bekövetkezett alapvető változásokat is.

Kézdivásárhely lakosai a 19–20. század fordulóján olyan publikus helyszíneket (pl. sétateret, sportpályát, fürdőt) létesítettek, melyek az újabb objektumokkal (pl. Vigadó, szállodák, vendéglők, kocsmák, kávéházak, iskolák, kórházak) együtt csakhamar a polgári társas élet közkedvelt színtereivé váltak. A város művelt és tehetős polgárai nemcsak a település belterületén fekvő temetőket, sétatereteket, hanem a közelebb fekvő természeti nevezetességeket (pl. Bálványosfürdőt, Fortyogót, Május-kutat, Szent Anna-tavat) is szervesen integrálták életterükbe. A hétvégi és a nyári kirándulások, tehát a turizmus a kézdivásárhelyi polgárok életének szerves részévé váltak. Kihangsúlyozom, hogy a békebeli korszak idején a térhasználatnak újfajta, jellegzetesen urbánus, polgári mintái alakultak ki Kézdivásárhelyen is.

Miközben a 19–20. század fordulóján megváltozott, átrendeződött Kézdivásárhely tér- és társadalmi szerkezete, a fényképezés is fokozatosan a polgári életforma szerves részévé vált. A privát fotók és a szélesebb körben forgalmazott képeslapok az urbanizálódó város életének csak részleges reprezentációját valósították meg. Készítőik mindig tudatosan szelektáltak, tehát a városnak csak azokat az objektumait mutatták be, melyek hatékonyan, megfelelően közvetítették Kézdivásárhely ünnepi arcát, így soha nem reprezentálták annak jellegzetes, szegényesebb udvartereit.

Befejezésképpen kiemelem, hogy a vizsgált korszakban gyökeresebben nem változott meg Kézdivásárhely demográfiai szerkezete. Mivel gazdasági életében nem történt látványosabb fejlesztés, fokozatosan elmaradt még a szomszédos székelyföldi városok (Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) jóval dinamikusabb fejlődésétől és kibontakozásától is. Habár a kultúrában és a társadalmi életben a polgárosodás számos eredménye meghonosodott, nagyobb léptékű industrializáció hiányában messze elmaradt a többi

hazai és európai város fejlődésétől. Miközben Kézdivásárhely megrekedt céhes tradícióiban, megőrizte korábbi etnikai és társadalmi szerkezetét.

A polgári átalakulás során, a 19. század második felében és a 20. század első évtizedeiben fokozatosan új gazdasági és kulturális minták honosodtak meg Kézdivásárhelyen. Azonban a 20. század nagy történelmi megrázkódtatásai (világháborúk, impériumváltások, államosítás, kollektivizálás, erőszakos iparosítás) sokáig visszarántották és fékeztek ezt az ígéretesen induló folyamatot. Miközben a 20. század során Kézdivásárhely fokozatosan lemaradt a Székelyföld más városainak látványosabb fejlődésétől, tovább őrizte nemcsak korábbi, több évszázados múltra visszatekintő polgári hagyományait, hanem jellegzetes etnikai szerkezetét is.

A kommunista hatalom, közvetlenül a második világháború után, rendre ellehetetlenítette a város kézműves- és magániparát, majd erőszakkal megtiltotta a közművelődési egyesületek működését is. Mindezek csakhamar éles törést okoztak a város lakók gazdasági, társadalmi és szellemi életében, Kézdivásárhely korábbi polgári fejlődésében. Különösen 1968 után, az erőszakosan megszervezett szocialista iparosítás következtében olyan jelentős mértékben felduzzadt a város lakossága, elsősorban a felső-háromszéki katolikus falvakból beköltözött fiatalokkal, hogy a település korábbi magiát alkotó református polgári réteg teljesen háttérbe szorult. Annak ellenére, hogy a kommunista korszakban gyökeresen átrendeződött a város hajdani társadalom-, felekezeti és etnikai szerkezete, a korábbi céhes és polgári tradícióira büszke kézdivásárhelyi családok egészen napjainkig megőrizték az „aranykorként” emlegetett békebeli polgári kor értékrendjének, kultúrájának számos szellemi és tárgyi elemét és társadalmi mintáit.